

PATRICIA HLADSCHIK

GUIDELINES ON HOW TO IDENTIFY
DISCRIMINATION IN TEXTBOOKS, FOCUSING ON
GENDER AND SEXUAL ORIENTATION.

UDHËZIME SE SI TË IDENTIFIKOHET
DISKRIMINIMI NË TEKSTET MËSIMORE, ME
THEKS TË VEÇANTË NË GJINI DHE ORIENTIM
SEKSUAL.

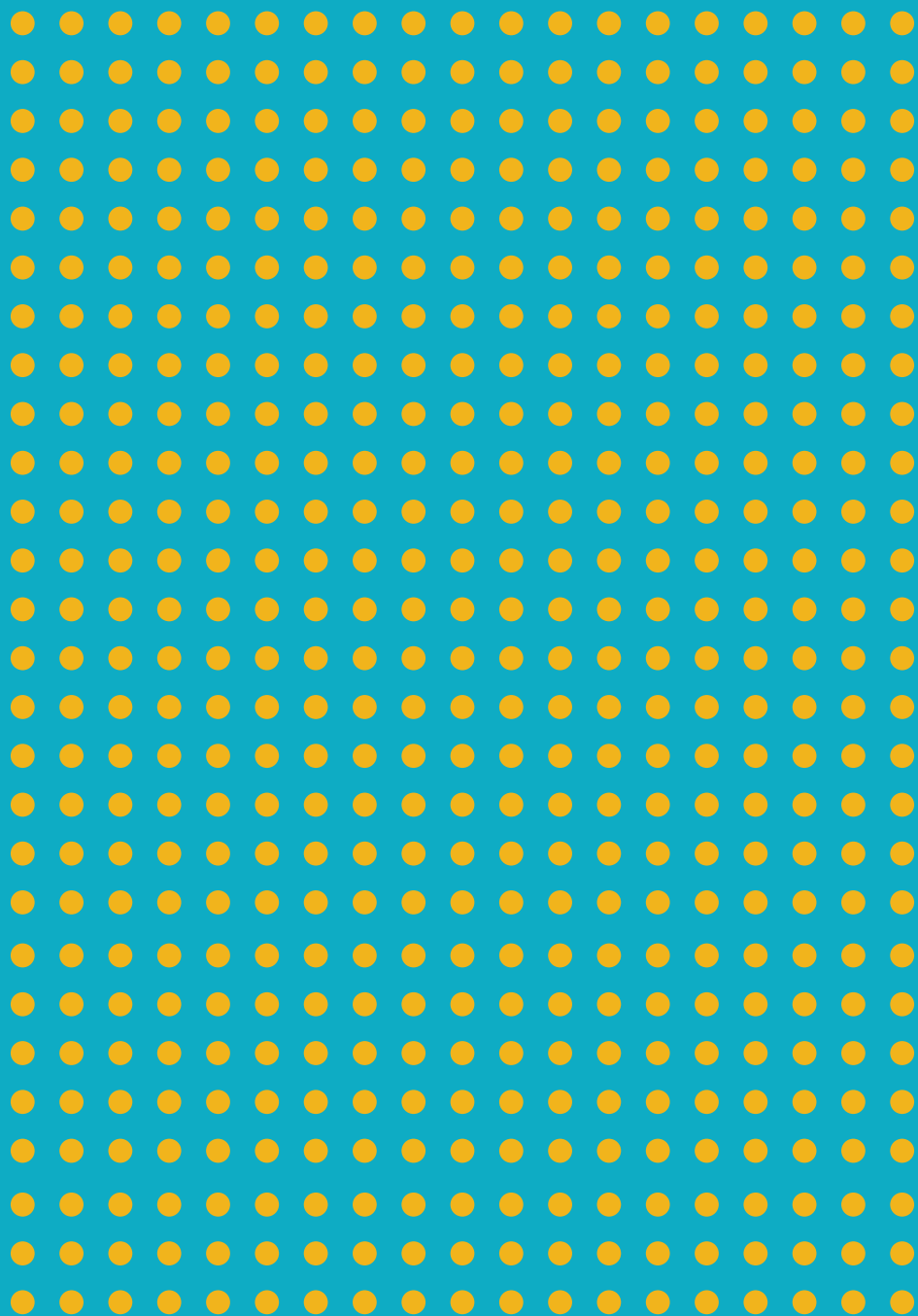
SMERNICE KAKO DA SE PREPOZNA
DISKRIMINACIJA U UDŽBENICIMA, POSEBNO NA
OSNOVU RODA I SEKSUALNE ORIJENTACIJE.

normallydifferent

EU Twinning Project Against Homophobia and Transphobia in Kosovo

This publication has been produced with the assistance of the European Union. The contents of this publication are the sole responsibility of Ludwig Boltzmann Institute of Human Rights and can in no way be taken to reflect the views of the European Union.

normallydifferent.com

**GUIDELINES ON HOW TO IDENTIFY DISCRIMINATION
IN TEXTBOOKS, FOCUSING ON GENDER AND SEXUAL
ORIENTATION.**

CONTENT

1. CONTEXT

2. OBJECTIVE / TARGET GROUP

3. HOW TO USE THE BOOKLET

4. CONTENTS / ANALYZED DIMENSIONS

4.1 Dimension: Anti-Discrimination/Diversity

4.2 Dimension: Gender

4.3 Dimension: Sexual Orientation

4.4 Didactic and methodological approaches

5. ILLUSTRATIONS

1. CONTEXT

Textbooks do not only give a neutral, objective picture of the state of the art of the knowledge in a certain discipline, they also create new knowledge, they judge knowledge and they can stipulate discussion about societal change – by the way they use certain termini, by classifying contents as being worthy to become part of common knowledge, by taking up findings and by discussing relevant societal questions in a more or less controversial way. And last but not least they are very influential by not mentioning certain facts and keeping silence about ongoing societal discussions. In this way they play a major role in molding society and are highly political. And they comprehend quite a lot of potential in order to facilitate societal change.

This booklet was elaborated in the course of normallydifferent – EU Twinning Project “Fight against Homophobia and Transphobia in Kosovo”. It is part of a great variety of awareness raising and capacity building activities in the educational field done by the project. Due to a limited allocation of resources to this activity this booklet neither gives an introduction to the assessment and review of textbooks in general nor gives an overview of important aspects of textbook writing and assessing, but puts its focus very clearly on the main topics of the project.

The guidelines at hand are in compliance with the objective of article 3.2. of Law No. 02/L-67 from 29 June 2006 on publishing school textbooks, educational teaching resources, reading materials and pedagogical documentation which states:

“The school textbooks, the educational teaching resources, reading materials and pedagogical documentation are not allowed if they make propaganda against Kosovo, which violate human rights and gender equality and that incite political, national, and religious hatred.”

The interested reader who wants to have more background information about textbook standards in general can rely on the results of a joint project of the Zurich University of Teacher Education and the Kosovo Board of Education. This project produced a brochure on “Quality standards for textbooks in the Republic of Kosovo”, which contains comprehensive as well as subject-specific standards concerning the assessment and evaluation of early childhood up to the secondary school level textbooks. The following guidelines can be considered as complementing and deepening standard 10 (relation to aspects of education, maturity/ autonomy, education for democracy and peace) and standard 11 (relation to gender) of this compilation.

2. OBJECTIVE / TARGET GROUP

This booklet should serve as a practical tool for all stakeholders involved in writing and approving textbooks. It wants to help them to systemize their efforts in order to avoid gender and other stereotypes, to foster (cultural) diversity and to avoid implicit and explicit discrimination of certain social groups with a special focus on gender and discrimination on grounds of sexual orientation.

The checklists and recommendations can serve as guidelines

- when writing new teaching material,
- can help to assess books under revision and
- can serve as a basis for the comparison of textbooks.

The checklists are very practical and their intention is not merely to give objective results but to sensitize and structure the process of writing, reviewing or assessing textbooks.

This booklet shall give support to the persons in charge for the approbation of schoolbooks in sensitizing them for the importance of textbooks that are gender-sensitive, give a positive picture of diversity and help to overcome societal tensions.

The booklet can be of guidance to textbook authors who want to make a contribution to awareness-raising in the fields of gender, sexual orientation and anti-discrimination and want to be in full compliance with actual requirements. The booklet is also intended to help teachers in choosing adequate teaching materials. It could be used to stimulate pupils and students in order to deal with topics of anti-discrimination in diverse media and especially in teaching material.

Target groups of these guidelines and recommendations:

- text book authors;
- publishing houses;
- public authorities in the educational sector;
- private institutions publishing own educational material;
- teachers and educators;
- pupils and students.

3. HOW TO USE THE BOOKLET

Each chapter begins with a very short introduction that describes the analyzed dimension, merely from a very practical and not from an academic point of view – and with a special focus on educational needs.

Underneath you find a couple of statements that will help you to assess the teaching material in question. We didn't choose questions but simple statements in order to strengthen a positive approach.

- When you think that a certain statement is valid for the book in question you mark this statement with a green light.
- When you see that a certain statement is partly addressed, but that the approach could still be improved, you mark this statement with a yellow light.
- When you think that a certain statement is explicitly contradicted by the material in question you mark this statement with a red light.

In order to avoid frustration, just be aware that you will probably not find a single textbook in the world which will only achieve green lights when you assess it. The goal of the assessment is not to get as many green lights as possible but to identify examples of good practice, areas of possible improvement and to initiate reflective processes. In this sense it should be rather considered as a tool for sensitization and capacity building than a tool for assessment.

4. CONTENTS / ANALYZED DIMENSIONS

This chapter is divided in five sections. Each section gives a variety of impulses on how textbooks can be analyzed from its special perspective. Not all indicators do apply to all books and subjects. Some will be of greater interest for history books, others for biology books. The indicators are not split subject-wise deliberately, because in any case, many of them can be seen as suitable for all books, because the five topics can be considered as cross-cutting issues.

- Anti-Discrimination/Diversity
- Gender
- Sexual Identity
- Didactic and methodological approaches
- Illustrations

4.1 Dimension: Anti-Discrimination Diversity

Education on Anti-Discrimination can be seen as an important part of Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education on the one hand, but it is also a cross curricular issue that concerns all teachers and all subjects. It is part of value education and of social learning processes.

Textbooks have to be in line with international and national standards on anti-discrimination and foster the understanding of discrimination. Textbooks – in terms of contents, illustrations as well as didactic and methodological approaches – therefore should

- foster an understanding for anti-discrimination and explain the mechanisms of discrimination,
- show the value of diversity,
- reveal inequalities and discrimination as well as their sources,
- strengthen the representation of different social groups that supports a spirit of equality and cooperation,
- offer positive possibilities for identification for all social groups,
- denominate the achievements of all social groups in the past and the present,
- foster an open discussion about societal movements that counteract equality.

THEMATIC FIELD: LEGAL FRAMEWORK

 Red = not fulfilled

 Yellow = partly

 Green = fulfilled

   The textbook puts emphasis on a rights-based approach and is clearly positioned against discrimination.

   The textbook refers to international and national standards on anti-discrimination.

THEMATIC FIELD: HISTORICAL BACKGROUND / SOCIETY

   The textbook addresses the historical struggle of different social groups for their rights - on an international and a national basis.

   The textbook describes and explains the historical backgrounds of various forms of discrimination.

   The textbook doesn't address certain social groups as "problems", there is no systematic "problematization" of certain characteristics / identity-creating traits.

Diversity is shown as a positive value.

Different social groups are represented.

THEMATIC FIELD: REPRESENTATION OF DIFFERENT SOCIAL GROUPS

Old and young people are shown in a positive way. The interests of different age groups are explained and discussed. The textbook strengthens intergenerational learning and understanding.

National and European minorities have their place and their part in national and international history is described in a neutral way (conflicts, achievements, struggle for their rights).

People living with disabilities are shown as active and valuable members of society with equal rights.

The textbook doesn't show persons of color in a stereotyped way (e.g. poorly paid jobs) but as active and valuable members of society with equal rights.

The textbook takes up social realities and shows the broad variety of family forms (mixed couples, patchwork families, homosexual partnerships, single parents, families with one or more children, extended families etc.)

The textbook shows the broad variety of convictions in society (different forms of religious traditions, non-believers etc.).
The textbook strengthens intercultural learning and understanding.

The textbook strengthens intercultural learning and understanding.

Gender-related discrimination
see chapter 4.2

Discrimination on grounds of sexual orientation
see chapter 4.3

4.2 Dimension: Gender

Education to equality between women and men is a very important cross-curricular topic. It should be implicitly and explicitly addressed by each teaching material.

Textbooks – in terms of contents, illustrations as well as didactic and methodological approaches – therefor should

- strengthen a representation of gender that supports a spirit of equality and partnership,
- reveal gender specific inequalities and discrimination as well as their sources,
- offer positive possibilities for identification with altered roles in society – both for girls and boys,
- denominate the achievements of woman in the past and the present,
- foster a critical discussion about societal movements that counteract equality between men and women.

THEMATIC FIELD: HISTORICAL BACKGROUND LEGAL FRAMEWORK

The textbook addresses the historical struggle of women for their rights – on an international and a national basis.

The textbook addresses the historical struggle of women for their rights – on an international and a national basis.

The textbook puts emphasis on a rights based approach when talking about equality between men and women.

The textbook doesn't (only) moralize and call for respect, but refers to legal norms.

THEMATIC FIELD: MODES OF BEHAVIOR, WAYS OF LIVING

The textbook shows men and women/boys and girls in diverse, not only stereotyped activities.

The textbook shows men and women/boys and girls with diverse, not only stereotyped characteristics, emotions and modes of behavior.

The textbook shows men and women as being responsible for the well-being of boys and girls in equal measure.

Men/women and girls/boys are likewise acting actively and passively in their daily lives and their leisure time.

Girls and boys have interesting and diverse hobbies and sportive interests.

Not-stereotyped behavior is shown value-free or positive.

The textbook shows contemporary ways of living.

The textbook shows realistic ways of living and domestic circumstances, e.g. families with father and mother, single parents, extended families, men and women living in old people's homes or in homes for handicapped people.

The textbook shows these different ways of living as normal or positive.

Men and women, girls and boys are shown in different social, cultural, religious contexts – these different contexts are shown value-free, positive and without downgrading or exaggerating one of them.

The textbook strengthens the importance of shared responsibility in sexual relations (e.g. family planning, contraception).

Sexual behavior is not stereotyped (e.g. male/active, female/passive).

The textbook makes a clear statement for non-violence and cooperation in partnerships.

THEMATIC FIELD: WORK

The textbook shows men and women as working persons.

Pupils and students can find diverse role models for their future job opportunities.

The textbook stimulates (self-) reflection of students with regard to untypical vocational/professional development.

The textbook shows men and women likewise in leading positions and different hierarchical positions.

The textbook addresses the different estimation of jobs (in terms of payment and prestige) from a gender perspective

Gender-related segregation of the labor market is addressed.

Gender-related challenges of the labor market are addressed (career opportunities, gender pay gap, compatibility of job and family, part time jobs etc.)

Housework is done by men and women.

Men and women are shown as equally responsible for and interested in household management and the education of their children.

Both, men and women are shown in private as well as in family and job related situations.

Family Management is shown as equally important as gainful occupation.

THEMATIC FIELD: SOCIETY

The textbook addresses the participation of girls and women in public space and public life (e.g. citizens' groups, political parties, parent representative in school, class representative).

The textbook addresses the different forms of violence and discusses alternatives, counterstrategies, conflict resolution.

The textbook describes and explains the historical background of gender-related discrimination.

The textbook shows that in a multi-cultural society men and women/boys and girls are living in very diverse living conditions.

4.3 Dimension: Sexual Orientation

School books have to be in line with the international legal framework on anti-discrimination and sexual orientation. They should describe the rights and the actual situation of LGBT persons in an objective way. So far there is much less scientific research on the representation of LGBT persons in textbooks, than e.g. in the field of gender. But it can be assumed, that mostly LGBT persons are not mentioned in texts or shown in pictures at all (or even debased). All the more it is important to develop a sensibility for the fact how - explicitly or implicitly - textbooks discriminate LGBT persons and how textbooks can foster an honest and lively, rights based debate on this issue.

Textbooks - in terms of contents, illustrations as well as didactic and methodological approaches - therefore should

- inform about sexual orientation in an objective way,
- inform about the rights of LGBT persons and their long struggle for their rights,
- take up actual controversial discussions and stimulate (self-) reflection of the students,
- show LGBT persons in everyday situations,
- not reduce LGBT persons to their sexual identity,
- stimulate a respectful and peaceful living together.

THEMATIC FIELD: HISTORICAL BACKGROUND/LEGAL FRAMEWORK

The textbook addresses the historical struggle of LGBT persons for their rights - on an international and a national basis.

The textbook puts emphasis on a rights based approach when talking about the rights of LGBT persons.

The textbook doesn't (only) moralize and call for respect, but refers to legal norms and the long struggle for these rights.

THEMATIC FIELD: MODES OF BEHAVIOR, WAYS OF LIVING

The textbook states that all forms of sexual identity should be respected. The textbook doesn't directly discriminate certain forms of partnerships, e.g. homosexual partnerships.

The textbook informs about sexual identity in an objective way.

Sexual behavior is not stereotyped.

The textbook explains heterosexuality as well as homo-, bi-and trans-sexuality and thus doesn't declare heterosexuality to be the normative concept.

The textbook overcomes the binary system of gender (male/female) and includes e.g. pictures of people who cannot be "classified" as female or male at first sight.

The textbook explains that LGBT persons are often discriminated and stimulates discussion.

The textbook doesn't reduce sexuality to a biological function for reproduction, but also mentions the social-cultural aspects.

The textbook makes a clear statement for non-violence and cooperation in partnerships.

The textbook includes positive examples of homo-, trans- or bisexual concepts of living.

The textbook offers positive possibilities for identification.

The textbook doesn't reduce LGBT persons to their sexual identity but shows them in situations of daily life.

4.4 Didactic and methodological approaches

Value-based education and education for democratic citizenship as well as human rights education are important cross curricular issues. All general quality standards (e.g. age appropriateness) do apply to these pedagogical approaches, but in addition special didactic and methodological approaches are needed. As stated in the United Nations Declaration on Human Rights Education and Training human rights education and training encompasses:

(a) Education about human rights, which includes providing knowledge and understanding of human rights norms and principles, the values that underpin them and the mechanisms for their protection;

(b) Education through human rights, which includes learning and teaching in a way that respects the rights of both educators and learners;

(c) Education for human rights, which includes empowering persons to enjoy and exercise their rights and to respect and uphold the rights of others.

The Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education states that:

An essential element of all education for democratic citizenship and human rights education is the promotion of social cohesion and intercultural dialogue and the valuing of diversity and equality, including gender equality; to this end, it is essential to develop knowledge, personal and social skills and understanding that reduce conflict, increase appreciation and understanding of the differences between faith and ethnic groups, build mutual respect for human dignity and shared values, encourage dialogue and promote non-violence in the resolution of problems and disputes.

The “Beutelsbach consensus” with its three principles dates from 1977 but still gives good guidance to how difficult and controversial issues can be treated in the classroom. Especially the second principle is of importance:

Matters which are controversial in intellectual and political affairs must also be taught as controversial in educational instruction.

● Red = not fulfilled

● Yellow = partly

● Green = fulfilled

● ● ● The textbook offers a good balance of goals related to knowledge, skills and attitudes (learning about, learning for, learning through human rights).

● ● ● The textbook offers participative and activating methods which stimulate discussion and encourage the (self-) reflection of students.

● ● ● The textbook makes an active contribution to intercultural learning by offering adequate methods.

Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education. Recommendation CM/Rec(2010)7 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 11 May 2010 and explanatory memorandum. p. 9.

http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/Source/Charter/Charter_brochure_EN.pdf

Beutelsbach Consensus. Translated from: Das Konsensproblem in der Politischen Bildung ed. by S. Schiele and H. Schneider, Stuttgart 1977 (Translation by R. L. Cope).

<http://www.lpb-bw.de/beutelsbacher-konsens.html>

See also: Falk Pingel: UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision, 2nd revised and updated ed., Paris/Braunschweig 2010. The handbook takes up the issue of treating controversial issues in school several times, e.g. p. 49.

The textbook makes an active contribution to intergenerational learning by choosing adequate methods.

The textbook is pluralistic, avoids one-sided opinions and offers methods and didactic approaches that allow discussing different points of views.

The textbook offers didactic approaches to address controversial issues.

The textbook makes a contribution to develop personal, social and communication skills of students.

5. ILLUSTRATIONS

The analysis parameters mentioned in chapter 4 can and should of course be used for an analysis of text as well as of pictures. The few additional parameters in this chapter want to create an understanding for the importance of pictures in textbooks and give some further impulses.

The decision for a specific picture always includes the decision against a number of other possible illustrations. It thus tells us a lot about the perception of the world the textbook wants to create, about what the textbook wants to show to the reader and what it doesn't want to show, how it wants to represent and discuss current developments in society and how it wants to create a certain perception of reality.

Pictures are used in different ways in textbooks:

- Mostly they illustrate the text and do not stand alone. They then do not bring new information to the student but try to support the learning process by duplicating contents and offering it in a new form.
- Sometimes pictures contradict the text – if this happens unintentionally, we can receive valuable information about societal norms.
- Pictures can explicitly contradict a text and serve as a starting point for discussion.
- Pictures can contain hidden messages that reinforce stereotypes and prejudices, but

they also can give positive impulses and foster understanding and cooperation.

- Most textbooks do not refer to the pictures in the pedagogical instructions they give, though pictures can be a very valuable resource in the learning process. The UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision lists some examples for classroom exercises on textbooks, e.g.:

Open discussion about images, bias and stereotypes about one's own group and other people. Focus should be on "hidden messages": Portraying others implies telling something about how you perceive yourself.

The UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision stresses the importance of an analysis of textbook illustrations.

Pictures are like catchwords; they can serve as keys that give the memory access to a chapter. The function of illustrations is therefore an important topic:

- Do they add new perspectives?
- Do they change the angle of approach?
- Do they complement the text?

Illustrations often affect the observers' emotions and stimulate them to express their feelings, a response which might not result from mere reading. Pictures can aid free expression, although probably in a less controlled way, especially when sensitive issues are raised and emotions are involved. Hence, illustrations are more likely to foster deeply rooted prejudices; they help to create images in the minds of students, which are more persistent than the written text. For example, if a text advocates women's rights and equality of the sexes but the illustrations display men only, the text will probably have no effect. The same applies to minority groups, who are often neglected in illustrations or depicted in a less favorable light.

● Red = not fulfilled

● Yellow = partly

● Green = fulfilled

The textbook contains a balanced amount of illustrations of men and women and shows them in a non-stereotyped way.

The textbook comprises pictures of people from different backgrounds and all groups of society (handicapped people, migrants, minorities, LGBT people, old/young people etc.) and presents them in a non-stereotyped and respectful way.

The illustrations do not contradict the message of the text.

The illustrations do not reinforce stereotypes and prejudices.

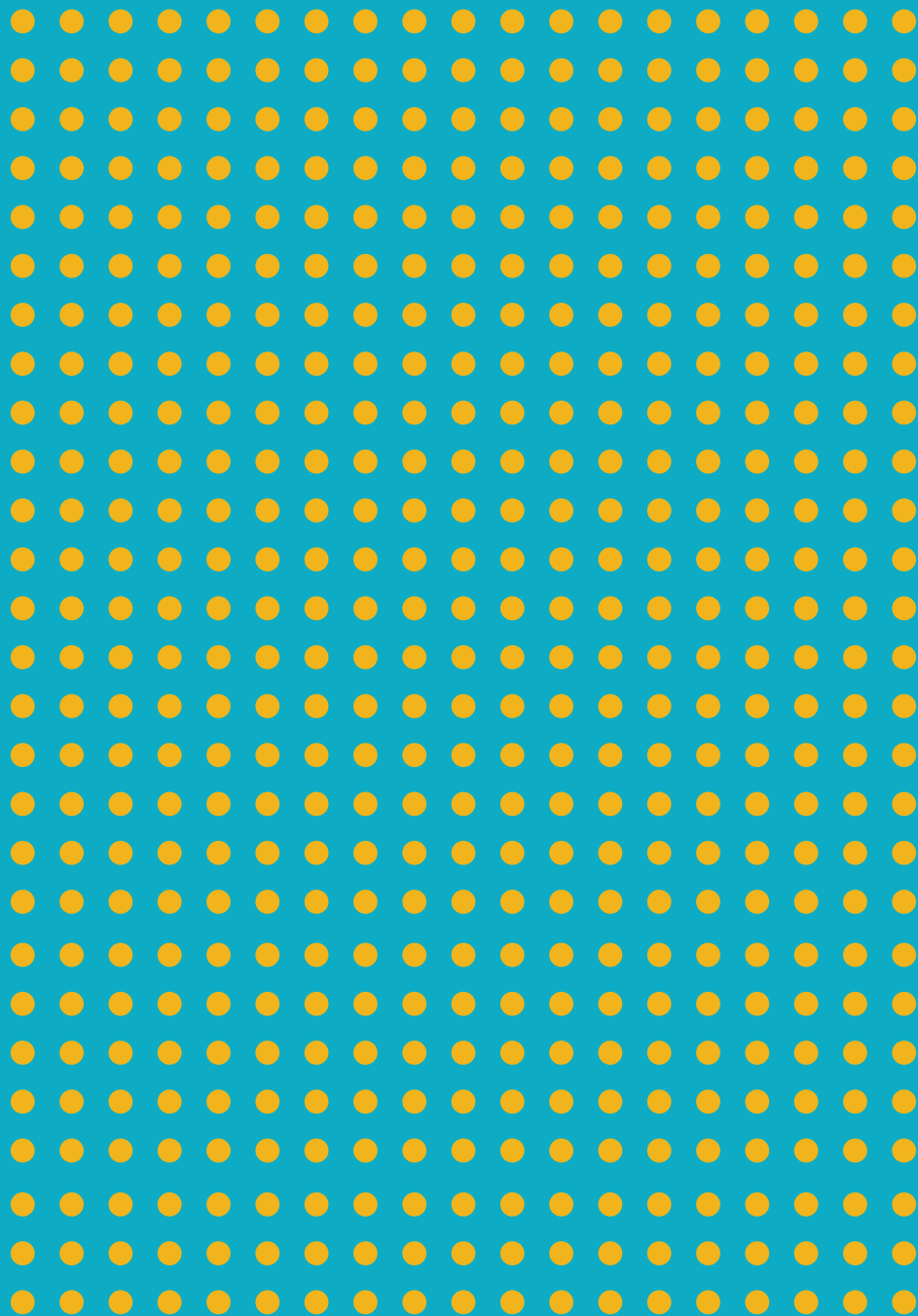
The pedagogical instructions of the textbooks refer to the illustrations and invite students to reflect on the transported messages.

normallydifferent

EU Twinning Project Against Homophobia
and Transphobia in Kosovo

normallydifferent.com

**UDHËZIME SE SI TË IDENTIFIKOHET DISKRIMINIMI NË
TEKSTET MËSIMORE, ME THEKS TË VEÇANTË NË GJINI
DHE ORIENTIM SEKSUAL.**

TABELA E PËRMBAJTJES

1. KONTEKSTI

2. OBJEKTIVI / GRUPI I SYNUAR

3. SI TË PËRDORET KY UDHËZUES

4. PËRMBAJTJET / DIMENSIONET E ANALIZUARA

4.1 Dimensioni: Kundër-diskriminimi/diversiteti

4.2 Dimensioni: Gjinia

4.3 Dimensioni: Orientimi seksual

4.4 Qasjet didaktike dhe metodologjike

5. ILUSTRIMET

1. KONTEKSTI

Tekstet mësimore nuk ofrojnë vetëm një pasqyrë neutrale dhe objektive të njohurive të fundit në një disiplinë të caktuar, ato poashtu krijojnë njohuri të re, ato gjykojnë njohurinë dhe mund të nxisin diskutime për ndryshime shoqërore – ato përdorin terme të caktuara, dhe e klasifikojnë përmbajtjen e tekstit mësimor si me vlerë për të qenë pjesë e njohurisë së përbashkët, duke spikatur gjetjet dhe duke diskutuar çështjet relevante shoqërore në një mënyrë më pak apo më shumë kontroverse. Pastaj, ato ushtrojnë një ndikim të madh kur nuk përmendin fakte të caktuara dhe kur heshtin diskutimet që janë duke u zhvilluar në shoqëri. Kësisoj, ato luajnë një rol të madh në formësimin e shoqërisë dhe janë tepër politike. Dhe ngërthejnë mjaft potencial për të fasiluar ndryshimin potencial.

Ky udhëzues është prodhuar në kuadër të projektit binjakëzues normallydifferent ‘Lufta kundër homofobisë dhe transfobisë në Kosovë’, dhe është pjesë e një vargu të gjerë të aktiviteteve të ndërgjegjësimit dhe të sendërtimit të kapaciteteve në fushën e arsimit, të cilat projekti është duke i zbatuar. Për shkak të resurseve të limituara të ndara për këtë aktivitet, ky udhëzues nuk bën vlerësimin e as shqyrtimin e teksteve mësimore në përgjithësi, dhe as nuk ofron një vështrim mbi aspektet e rëndësishme të përpilimit dhe vlerësimit të teksteve mësimore, mirëpo fokusohet në temat kryesore të projektit.

Udhëzimet në fjalë janë në pajtim me qëllimin e nenit 3.2 të ligjit O2/L-67, të datës 29 qershor 2006 mbi botimin e teksteve shkollore, mjeteve mësimore, lekturës dhe dokumentacionit pedagogjik, i cili thotë:

“Nuk lejohen tekstet shkollore, mjetet mësimore, lekturat shkollore dhe dokumentacioni pedagogjik që bëjnë propagandë kundër Kosovës, që cenojnë të drejtat e njeriut dhe barazinë gjinore dhe që nxisin urrejtje politike, nacionale dhe fetare.”

Lexuesi i interesuar i cili dëshiron të ketë më shumë informata për standardet e teksteve mësimore në përgjithësi mund të shikojë rezultatet e projektit të përbashkët të Universitetit të Cyrihut dhe Bordit kosovar të Arsimit për edukimin e mësimdhënësve. Ky projekt ka prodhuar një broshurë mbi ‘Standardet e cilësisë për tekstet mësimore në Republikën e Kosovës’, e cila përmban standarde gjithëpërfshirëse dhe të veçanta lëndore në lidhje me vlerësimin e teksteve mësimore të fëmijërisë së hershme deri në nivelin e shkollës së mesme. Udhëzimet në vijim mund të konsiderohen se plotësojnë dhe thellojnë standardin 10 (që ka të bëjë me aspekte të edukimit, pjekurinë, autonominë, edukimin për demokraci dhe paqe) dhe standardin 11 (që ka të bëjë me gjininë) të këtij përpilimi.

2. OBJEKTIVI / GRUPI I SYNUAR

Ky udhëzues do të duhej të shërben si një mjet praktik për të gjitha palët e përfshira në hartimin dhe aprovimin e teksteve mësimore. Synon të ndihmojë palët në fjalë të sistematizojnë përpjekjet e tyre për të shmangur stereotipet gjinore dhe tjera, për të kultivuar një diversitet (kulturor) dhe për të evituar diskriminimin implicit dhe eksplisit të grupeve të caktuara shoqërore, sidomos diskriminimin gjinor dhe diskriminimin mbi bazat e orientimit seksual.

Listat kontrolluese dhe rekomandimet mund të shërbejnë si udhëzues:

- përgjatë hartimit të materialit të ri mësimor;
- mund të ndihmojnë në vlerësimin e teksteve mësimore të cilat janë në proces të shqyrtimit; dhe
- mund të shërbejnë si bazë për krahasimin e teksteve mësimore.

Listat kontrolluese janë shumë praktike dhe qëllimi i tyre nuk është vetëm ofrimi i rezultateve objektive, por edhe sensibilizimi dhe strukturimi i procesit të hartimit, shqyrtimit ose vlerësimit të teksteve mësimore.

Ky udhëzues u ofron përkrahje personave përgjegjës për aprovimin e librave shkollorë, me fjalë tjera, i sensibilizon ata mbi rëndësinë e teksteve mësimore që janë të ndjeshme ndaj gjinisë, për të ofruar një pasqyrë pozitive mbi diversitetin dhe për të ndihmuar në tejkalimin e tensioneve shoqërore.

Ky udhëzues mund të jetë i dobishëm edhe për autorët e teksteve mësimore të cilët dëshirojnë të japin një kontribut në ngritjen e vetëdijesimit në sferën e gjinisë, orientimit seksual dhe kundër-diskriminimit, dhe të cilët dëshirojnë të jenë në përputhshmëri me kërkesat në fuqi. Ky udhëzues poashtu synon të ndihmojë mesimdhënësit në përzgjedhjen e materialeve adekuate mësimore. Mund të përdoret për të stimuluar nxënësit dhe studentët të ballafaqohen me temat e kundër-diskriminimit në media të ndryshme dhe sidomos në materialin mësimor.

Grupet që këto udhëzime dhe rekomandime i kanë cak janë:

- Autorët e teksteve mësimore;
- Kompanitë publikuese;
- Autoritetet publike në sektorin e arsimit;
- Institucionet private që publikojnë material arsimor vetanak;
- Mësimdhënësit dhe edukatorët;
- Nxënësit dhe studentët.

3. SI TË PËRDORET KY UDHËZUES

Çdo kapitull fillon me një hyrje të shkurtër, e cila përshkruan dimensionin e analizuar nga një këndvështrim shumë praktik, e jo nga këndvështrimi akademik – me një theks të veçantë në nevojat arsimore. Në vijim do të gjeni disa deklaratë të cilat do t'ju ndihmojnë të vlerësoni materialin mësimor në fjalë. Për të forcuar një qasje pozitive, kemi shkruar me deklaratë të thjeshta e jo me pyetje.

- Kur mendoni se një deklaratë e caktuar është valide për librin në fjalë atëherë deklaratën e shënjoni me ngjyrë të gjelbër.
- Kur e shihni se një deklaratë e caktuar është pjesërisht e adresuar mirëpo qasja mund të përmirësohet akoma, atëherë deklaratën e shënjoni me ngjyrë të verdhë.
- Kur mendoni se një deklaratë e caktuar kundërshtohet shprehimisht nga materiali në pyetje, atëherë shënjoni deklaratën me ngjyrë të kuqe.

Keni parasysh se nuk do të gjeni asnjë tekst mësimor të cilin gjatë vlerësimit do ta mund të shënjonit vetëm me ngjyrë të gjelbër, andaj nuk ka nevojë për frustrim. Qëllimi i vlerësimit nuk është të kemi sa më shumë ngjyrë të gjelbër që është e mundur, mirëpo të identifikohen shembuj të praktikave të mira, hapësira për përmirësime të mundshme dhe për të iniciuar procese të reflektimit. Në këtë aspekt, ky udhëzues mbase do të duhej të konsiderohej më shumë si një mjet për sensibilizim dhe ndërtim të kapaciteteve sesa mjet për vlerësim.

4. PËRMBAJTJET / DIMENSIONET E ANALIZUARA

Ky kapitull është i ndarë në pesë seksione. Secili ofron një varg impulsesh se si tekstet mësimore mund të analizohen nga perspektiva të tyre të veçanta. Jo të gjithë treguesit mund të aplikohen në të gjitha librat dhe lëndët. Disa do të mund të zbatohen më shumë në libra të historisë, disa të biologjisë. Treguesit përndryshe qëllimisht nuk janë ndarë sipas lëndëve, sepse shumica e tyre mund të zbatohen për gjitha librat pasi që pesë temat mund të konsiderohen si tema të interesit të gjerë.

- Kundër diskriminimi / diversiteti;
- Gjinia;
- Identiteti seksual;
- Qasjet didaktike dhe metodologjike;
- Ilustrimet.

4.1 Dimensioi: Kundër-diskriminimi/ diversiteti

Edukimi mbi kundër-diskriminimin mund të shihet si pjesë e rëndësishme e Edukimit për Qytetari Demokratike dhe për të Drejtat e Njeriut, por edhe si çështje ndër-lëndore që ka të bëjë me të gjithë mësimdhënësit dhe të gjitha lëndët. Është pjesë e edukimit mbi vlerat dhe e gjithë proceseve të mësimnxënies shoqërore.

Tekstet mësimore duhet të jenë në pajtim me standardet ndërkombëtare dhe kombëtare mbi kundër-diskriminimin dhe të kultivojnë të kuptuarit e diskriminimit. Prandaj, sa i përket përmbajtjes, ilustrimeve dhe qasjeve didaktike dhe metodologjike, tekstet mësimore duhet:

- të kultivojnë një botëkuptim mbi kundër-diskriminimin dhe të shpjegojnë mekanizmat e diskriminimit;
- të shpalosin vlerat e diversitetit;
- të vënë në dukje pabarazitë dhe diskriminimin, si dhe burimet e tyre;
- Të forcojnë përfaqësimin e grupeve të ndryshme shoqërore, të cilat mbështetin frymën e barazisë dhe bashkëpunimit;
- të ofrojnë mundësi pozitive për identifikimin e të gjitha grupeve shoqërore;
- të vënë në pah arritjet e të gjitha grupeve shoqërore në të kaluarën dhe të tashmen;
- të kultivojnë një diskutim të hapur për lëvizjet shoqërore që i kundërvihen barazisë.

FUSHA TEMATIKE: KORNIZA LIGJORE

 E kuqe = Jo e përmbushur

 E verdhë = Pjesërisht e përmbushur

 E gjelbër = E përmbushur

   Teksti mësimor ka një qasje të bazuar në të drejta dhe pozicionohet qartë kundër diskriminimit.

   Teksti mësimor i referohet standardeve kombëtare dhe ndërkombëtare të kundërdiskriminimit.

FUSHA TEMATIKE: SFONDI HISTORIK / SHOQËRIA

   Teksti mësimor adreson luftën historike të grupeve të ndryshme shoqërore për të drejtat e tyre - në bazë kombëtare dhe ndërkombëtare.

   Teksti mësimor përshkruan dhe shpjegon sfondin historik të formave të ndryshme të diskriminimit.

   Teksti mësimor nuk paraqet grupe të caktuara shoqërore si 'probleme' dhe nuk ka 'problematizim' sistematik të karakteristikave të caktuara / të veçorive që krijojnë identitetin

Diversiteti paraqitet si një vlerë pozitive.

Pasqyrohen grupe të ndryshme shoqërore.

FUSHA TEMATIKE: PËRFAQËSIMI I GRUPEVE TË NDRYSHME SHOQËRORE

Njerëzit e ri dhe në moshë paraqiten në mënyrë pozitive. Interesat e grupmoshave të ndryshme janë të shpjeguara dhe shtjelluara. Teksti mësimor forcon të mësuarit dhe mirëkuptimin në mes të gjeneratave.

Pakicat kombëtare dhe evropiane kanë vendin e tyre, dhe pjesa e tyre në historinë kombëtare dhe ndërkombëtare është e përshkruar në mënyrë neutrale (konfliktet, arritjet, lufta për të drejtat e tyre).

Njerëzit me aftësi të kufizuara paraqiten si anëtarë të vlefshëm dhe aktiv të shoqërisë me të drejta të barabarta.

Teksti mësimor nuk i pasqyron njerëzit me ngjyrë në mënyrë stereotipike (p.sh. me punë që kanë rroga të vogla) mirëpo si anëtarë aktiv dhe të vlefshëm të shoqërisë me të drejta të barabarta.

Teksti mësimor përmban realitete shoqërore dhe tregon një gamë të gjerë të formave të familjes (çifte të përziera, familje laramane, partneritete homoseksuale, prindër vetë-ushqyes, familje me një apo më shumë fëmijë, familje të gjera, etj).

Teksti mësimor shpalos një gamë të gjerë të bindjeve në kuadër të shoqërisë (forma të ndryshme të traditave fetare, jo besimtarët, etj).

Teksti mësimor forcon të mësuarit dhe mirëkuptimin ndër-kulturor.

Diskriminimi që lidhet me gjini.
shih kapitullin 4.2

Diskriminimi mbi baza të orientimit seksual.
shih kapitullin 4.3

4.2 Dimensioni: Gjinia

Edukimi në funksion të barazisë në mes të meshkujve dhe femrave është një temë shumë e rëndësishme me shtrirje në gjithë plan-programin mësimor. Barazia duhet të adresohet, në mënyrë eksplicite dhe implicite, nga çdo material mësimor.

Prandaj, sa i përket përmbajtjes, ilustrimeve dhe qasjeve didaktike dhe metodologjike, tekstet mësimore duhet:

- të forcojnë përfaqësimin e gjinisë që mbështet frymën e barazisë dhe partneritetit;
- të vënë në dukje pabarazitë gjinore dhe diskriminimin, si dhe burimet e tyre;
- të ofrojnë mundësi pozitive për identifikim me role të ndryshuara në shoqëri, si për vajza ashtu dhe për djem;
- të vënë në pah arritjet e femrave në të kaluarën dhe tashmen;
- të kultivojnë një diskutim të rëndësishëm për lëvizjet shoqërore që i kundërvihen barazisë në mes të meshkujve dhe femrave.

FUSHA TEMATIKE: SFONDI HISTORIK / KORNIZA LIGJORE

Teksti mësimor paraqet luftën historike të femrave për të drejtat e tyre - në bazë kombëtare dhe ndërkombëtare.

- ● ● Teksti mësimor paraqet luftën historike të femrave për të drejtat e tyre - në bazë kombëtare dhe ndërkombëtare.
- ● ● Teksti mësimor ka një qasje të bazuar në të drejta kur flet për barazinë në mes të femrave dhe meshkujve.
- ● ● Teksti mësimor nuk (vetëm) moralizon dhe thërret për respekt, mirëpo i referohet normave ligjore.

FUSHA TEMATIKE: MËNYRAT E SJELLËS, MËNYRAT E JETESËS

- ● ● Teksti mësimor paraqet meshkujt dhe femrat/vajzat dhe djemtë në aktivitete diverse, jo vetëm në aktivitete stereotipe.
- ● ● Teksti mësimor paraqet meshkujt dhe femrat/vajzat dhe djemtë me karakteristika, emocione dhe sjellje diverse, e jo vetëm në ato stereotipike.
- ● ● Teksti mësimor paraqet meshkujt dhe femrat përgjegjës në masë të barabartë për mirëqenien e djemve dhe vajzave.

Meshkujt/femrat dhe vajzat/djemtë janë të paraqitur njëloj aktiv dhe pasiv në jetën e tyre të përditshme dhe në kohën e tyre të lirë.

Vajzat dhe djemtë kanë hobi dhe interesime sportive interesante dhe diverse.

Sjellja pa stereotipe është e pasqyruar si e paanshme apo si pozitive.

Teksti mësimor paraqet mënyra bashkëkohore të jetesës.

Teksti mësimor tregon mënyra realiste të jetesës dhe rrethanave familjare, p.sh. familje me të ëmën dhe të atin, prindër vetë-ushqyes, familje të gjera, meshkuj dhe femrat që jetojnë në shtëpitë e njerëzve të vjetër apo në shtëpitë për njerëz handikapat.

Teksti mësimor paraqet këto mënyra të ndryshme të jetës si normale apo si pozitive.

Meshkujt dhe femrat, vajzat dhe djemtë janë të paraqitur në kontekste të ndryshme shoqërore, kulturore dhe fetare. Këto kontekste të ndryshme janë të paraqitura paanshëm, pozitive dhe pa degraduar apo ekzagjeruar asnjërin.

Teksti mësimor forcon rëndësinë e përgjegjësisë së ndarë në marrëdhënien seksuale (p.sh. planifikimi familjar, kontraktivët).

Sjellja seksuale nuk është stereotipizuar (p.sh. mashkulli aktiv, femra pasive).

Teksti mësimor bën një deklaratë të qartë për mos-dhunë dhe bashkëpunim në partneritete.

FUSHA TEMATIKE: PUNA

Teksti mësimor tregon edhe femrat edhe meshkujt si njerëz që punojnë.

Teksti mësimor nuk i paraqet meshkujt dhe femrat ekskluzivisht në punët klasike stereotipe, p.sh. femrat si mësimdhënëse në çerdhe ndërsa meshkujt si teknik.

Nxënësit dhe studentët mund të gjejnë persona të ndryshëm si shembull për mundësitë e tyre të ardhshme të punës.

Teksti mësimor stimulon (vetë) reflektim të studentëve përkitazi me zhvillimet e aftësitimit / profesionit jo tipik.

Teksti mësimor njëlloj paraqet femrat dhe meshkujt në pozita udhëheqëse dhe në pozita të ndryshme në hierarki.

Teksti mësimor përmban vlerësime të ndryshme të vendeve të punës (përkitazi me pagën dhe prestigjin) nga perspektiva gjinore.

Adresohet segregacioni gjinor në tregun e punës.

Sfidat e tregut të punës që kanë të bëjnë me gjini janë të adresuara (mundësitë për karrierë, dallimi gjinor në paga, përputhshmëria e punës me familje, punë me orar të shkurtuar, etj).

Meshkujt dhe femrat janë të paraqitur njëjloj përgjegjës dhe të interesuar për menaxhimin e amvisërisë dhe për edukimin e fëmijëve të tyre.

Edhe meshkujt edhe femrat janë të paraqitur në situata private, familjare dhe punuese.

Menaxhimi i familjes është i paraqitur si njëjloj i rëndësishëm si puna me rrogë.

FUSHA TEMATIKE: SHOQËRIA

Teksti mësimor shtjellon pjesëmarrjen e vajzave dhe femrave në hapësirën dhe jetën publike (p.sh. grupet e qytetarëve, partitë politike, përfaqësimi prindëror në shkolla, përfaqësimi i kasës).

Teksti mësimor shtjellon forma të ndryshme të dhunës dhe diskuton alternativa, kundër-strategji, zgjidhje të konfliktit.

Teksti mësimor përshkruan dhe shpjegon sfondin historik të diskriminimit gjinor.

Teksti mësimor tregon se meshkujt dhe femrat dhe vajzat dhe djemtë jetojnë në kushte të ndryshme jetese në një shoqëri shumë-kulturore.

4.3 Dimensioni: Orientimi seksual

Tekstet shkollore duhet të jenë në pajtim me kornizën ligjore ndërkombëtare mbi kundërdiskriminimin dhe orientimin seksual. Ato duhet të përshkruajnë të drejtat dhe situatën aktuale të personave LGBT në një mënyrë objektive. Deri më tani ka pasur më pak hulumtime shkencore mbi përfaqësimin e personave LGBT në tekstet mësimore sesa që ka pasur p.sh. në fushën e gjinisë. Mirëpo, mund të supozohet se personat LGBT në tekste shkollore kryesisht nuk përmenden apo nuk tregohen fare në foto (apo madje të poshtëruar). Është pra më rëndësi të zhvillohet një ndjeshmëri ndaj faktit se si tekstet mësimore - në mënyrë implicite ose eksplicite - diskriminojnë personat LGBT dhe sa tekstet mësimore mund të kultivojnë një debat të ndershëm, energjik dhe të bazuar në të drejta për këtë çështje.

Prandaj, sa i përket përmbajtjes, ilustrimeve dhe qasjeve didaktike dhe metodologjike, tekstet mësimore duhet:

- të informojnë për orientimin seksual në një mënyrë objektive;
- të informojnë për të drejtat e personave LGBT dhe luftën e tyre të kamotshme për të drejtat e tyre;
- të vënë në pah diskutimet aktuale kontroverse dhe të stimulojnë (vetë) reflektime të studentëve;
- të paraqesin personat LGBT në situatat e tyre të përditshme;
- të mos reduktojnë personat LGBT vetëm në identitetin e tyre seksual;
- të stimulojnë një bashkëjetese me respekt dhe në paqe.

FUSHA TEMATIKE: SFONDI HISTORIK / KORNIZA LIGJORE

Teksti mësimor shtjellon luftën historike të personave LGBT për të drejtat e tyre - në bazë kombëtare dhe ndërkombëtare.

Teksti mësimor ka një qasje të bazuar në të drejta kur flet për të drejtat e personave LGBT.

Teksti mësimor nuk (vetëm) moralizon dhe thërret për respekt, mirëpo i referohet normave ligjore dhe betejës së gjatë për këto të drejta.

FUSHA TEMATIKE: MËNYRAT E SJELLJES, MËNYRAT E JETESËS

Teksti mësimor pohon se të gjitha format e identitetit seksual duhet të respektohen. Teksti mësimor nuk diskriminon drejtpërdrejtë forma të caktuara të partneriteteve, p.sh. partneritetin homoseksual.

Teksti mësimor informon për identitetin seksual në një mënyrë objektive.

Sjellja seksuale nuk stereotipizohet.

Teksti mësimor shpjegon heteroseksualitetin, homoseksualitetin, biseksualitetin dhe transseksualitetin dhe nuk deklaron se heteroseksualiteti është koncepti normativ.

Teksti mësimor tejkalon sistemin binar (dyjor) të gjinive (mashkull-femër) dhe përfshin p.sh. foto të njerëzve që në shikim të parë nuk mund të 'klasifikohen' as si femra e as si meshkuj.

Teksti mësimor shpjegon se personat LGBT shpeshherë diskriminohen dhe stimulon diskutime.

Teksti mësimor nuk e redukton seksualitetin vetëm në funksionin biologjik ri-prodhues, por përmend edhe aspektet shoqërore-kulturore.

Teksti mësimor bën një deklaratë të qartë për mos-dhunën dhe për bashkëpunimin në partneritete.

Teksti mësimor përmban shembuj të koncepteve të jetës homoseksuale, transeksuale apo biseksuale.

Teksti mësimor ofron mundësi pozitive për identifikim.

Teksti mësimor nuk i redukton personat LGBT vetëm në identitetin e tyre seksual, mirëpo i paraqet ata edhe në situata të jetës së përditshme.

4.4 Qasjet didaktike dhe metodologjike

Edukimi i bazuar në vlera dhe edukimi për qytetari demokratike, si dhe edukimi për të drejtat e njeriut janë çështje të rëndësishme në gjithë kurrikulumin. Të gjitha standardet e përgjithshme të cilësisë (p.sh. moshë e duhur) nuk vlejnë për këto qasje pedagogjike, dhe kërkohen qasje shtesë të veçanta didaktike dhe metodologjike.

Siç ceket në deklaratën e Kombeve të Bashkuara për edukimin dhe trajnimin për të drejtat e njeriut, edukimi dhe trajnimi për të drejtat e njeriut përshtin:

(a) Edukimi rreth të drejtave të njeriut, i cili përfshin ofrimin e njohurisë dhe të kuptuarit të normave dhe parimeve të të drejtave të njeriut, përfshin vlera që mbështesin këto si dhe mekanizmat për mbrojtjen e tyre;

(b) Edukimi përmes të drejtave të njeriut, që përfshin mësim-nxënien dhe mësimdhënien në një mënyrë e cila respekton të drejtat, si të edukatorëve ashtu dhe mësim-nxënësve.

(c) Edukimi për të drejtat e njeriut, i cili përfshin fuqizimin e personave për të gëzuar dhe ushtruar të drejtat e tyre dhe për të respektuar dhe mirëmbajtur të drejtat e tjerëve.

Karta e Këshillit të Evropës mbi Edukimin për Qytetari Demokratike dhe për të Drejtat e Njeriut thotë:

Një element esencial i gjithë edukimit për qytetari demokratike dhe për të drejtat e njeriut është promovimi i koherencës shoqërore dhe dialogut ndër-kulturor dhe mirënjohja e diversitetit dhe barazisë, përfshirë barazinë gjinore. Për këtë qëllim, është kyçe të zhvillohen njohuri, aftësi personale dhe shoqërore dhe mirëkuptim që do të zvogëlonte numrin e konflikteve, rritjen e mirënjohjes dhe të kuptuarit të dallimeve në mes të grupeve etnike dhe fetare, sendërtimin e respektit të ndërsjellë për dinjitetin njerëzor dhe vlerat e përbashkëta, inkurajimin e dialogut dhe promovimin e mos-dhunës në zgjidhjen e problemeve dhe kontesteve.

Konsensusi i Beutesbahut' me tri parimet e tij datojnë që në vitin 1977, mirëpo akoma shërbejnë si udhëzime se si të trajtohen çështjet e vështira dhe kontroverse në orët mësimore. Sidomos parimi i dytë është më rëndësi:

Çështjet që janë kontroverse në punët intelektuale dhe politike duhet të mësohen si kontroverse përgjatë mësimdhënies.

- E kuqe = Jo e përmbushur
- E verdhë = Pjesërisht e përmbushur
- E gjelbër = E përmbushur

● ● ● Teksti mësimor ofron një baraspeshë të mirë të qëllimeve që kanë të bëjnë me njohuritë, aftësitë dhe qëndrimet (të mësuarit rreth të drejtave të njeriut, për të drejtat e njeriut dhe përmes drejtave të njeriut).

● ● ● Teksti mësimor ofron metoda bashkë-pjesëmarrëse dhe aktivizuese, të cilat stimulojnë diskutim dhe inkurajojnë (vetë) reflektimin e studentëve.

Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education. Recommendation CM/Rec(2010)7 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 11 May 2010 and explanatory memorandum. p. 9.

http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/Source/Charter/Charter_brochure_EN.pdf

Beutelsbach Consensus. Translated from: Das Konsensproblem in der Politischen Bildung ed. by S. Schiele and H. Schneider, Stuttgart 1977 (Translation by R. L. Cope).

<http://www.lpb-bw.de/beutelsbacher-konsens.html>

See also: Falk Pingel: UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision, 2nd revised and updated ed., Paris/Braunschweig 2010. The handbook takes up the issue of treating controversial issues in school several times, e.g. p. 49.

Teksti mësimor bën një kontribut aktiv mësimnxënies ndër-kulturore duke ofruar metoda adekuate.

Teksti mësimor bën një kontribut aktiv mësimnxënies ndër-gjenerata të ndryshme duke përzgjedhur metoda adekuate.

Teksti mësimor është pluralist, eviton mendimet e njëanshme dhe ofron metoda dhe qasje didaktike të cilat lejojnë diskutimin e këndvështrimeve të ndryshme.

Teksti mësimor ofron qasje didaktike për të adresuar çështjet kontroverse.

Teksti mësimor bën një kontribut në zhvillimin e aftësive personale, shoqërore dhe komunikuese të studentëve.

5. ILUSTRIMET

Parametrat e analizës së përmendur në Kapitullin 4 mund dhe duhet natyrisht të përdoren për një analizim të teksteve si dhe të fotove. Disa parametra shtesë në këtë kapitull synojnë të vënë në pah rëndësinë e fotove në tekste mësimore dhe të ofrojnë disa impulse të mëtutjeshme.

Vendimi për të vendosur një foto specifike në tekst mësimor përfshin edhe vendimin për të refuzuar një sërë ilustrimesh tjera të mundshme. Andaj, kjo na flet shumë për perceptimin e botës të cilin teksti mësimor dëshiron ta krijojë, na tregon se çfarë tekstet mësimore dëshirojnë t'i shpalosin lexuesit dhe çfarë jo, na tregon se si dëshirojnë të paraqesin dhe diskutojnë zhvillimet aktuale në shoqëri dhe si dëshirojnë të krijojnë një perceptim të caktuar të realitetit.

Fotot në tekste mësimore përdoren në mënyra të ndryshme:

- *Ato kryesisht e ilustrojnë tekstin dhe nuk vendosen vetëm pa tekst. Ato studentëve nuk i shpalosin informata të reja mirëpo tentojnë të mbështesin mësimnxënien duke e riprodhuar përmbajtjen dhe duke e shpalosur atë në një formë të re;*
- *Ndonjëherë fotot janë në kundërthënie me tekstin. Nëse kjo ndodh pa qëllim, atëherë kjo na jep informata të vlefshme për normat shoqërore;*

- *Fotot në mënyrë eksplicite mund të jenë të kundërthënie me tekstin dhe rrjedhimisht mund të shërbejnë si një pikënisje për diskutim;*
- *Fotot mund të përmbajnë mesazhe të fshehura, të cilat përforcojnë stereotipet dhe paragjykimet, mirëpo ato poashtu japin impulse pozitive dhe kultivojnë mirëkuptim dhe bashkëpunim;*
- *Shumica e teksteve nuk i referohen fotove në udhëzimet edukative që ato ofrojnë, edhe pse fotot mund të jetë një burim i vlefshëm në procesin e mësim-nxënies. Udhëzuesi i UNESCO-së mbi Hulumtimin e Teksteve Mësimore dhe ndryshimin e tyre cek disa shembuj për ushtrime në orë mësimore mbi tekstet shkollore, p.sh.:*

Hap diskutime për imazhet, animet dhe stereotipet për grupin vetanak dhe për njerëzit tjerë. Fokusi duhet të jetë në 'mesazhet e fshehura': Portretizimi i tjerëve nënkupton se tregon diçka për mënyrën se si ju e perceptoni vetën.

Udhëzuesi i UNESCO-së mbi Hulumtimin e Teksteve Mësimore dhe ndryshimin e tyre vë në pah rëndësinë e analizimit të ilustrimeve në tekstet mësimore.

Fotot janë si fjalë kyçe: ato shërbejnë si çelësa që memories i jep qasje në një kapitull. Rrjedhimisht, funksioni i ilustrimeve është një temë e rëndësishme.

- *A shtojnë ato perspektiva të reja?*
- *A e ndryshojnë ato këndin e qasjes?*
- *A e plotësojnë tekstin?*

Ilustrimet shpesh prekin emocionet e vëzhguesve dhe i stimulojnë ata të shprehin ndjenjat e tyre, reagim ky i cili mund të mos rezultojë vetëm nga leximi. Fotot mund të ndihmojnë të shprehurit e lirshëm, edhe pse mbase në një mënyrë më pak të kontrolluar, sidomos kur ngritën çështje të ndjeshme dhe kur emocionet janë të përfshira. Prandaj, ka të ngjarë që ilustrimet të ushqejnë paragjykimet e rrënjosura thellë: ato ndihmojnë të sajohen imazhe në mendjet e studentëve, të cilat kanë efekt më këmbëngulës sesa teksti i shkruar. Për shembull, nëse një tekst avokon të drejtat e femrave dhe barazinë në mes të sekseve mirëpo ilustrimet paraqesin vetëm meshkujt, atëherë ka të ngjarë që teksti të mos ketë fare efekt. E njëjta vlen edhe për pakicat, të cilat shpesh anashkalohen në ilustrime apo paraqiten në mënyrë më pak të favorshme.

- E kuqe = Jo e përmbushur
- E verdhë = Pjesërisht e përmbushur
- E gjelbër = E përmbushur

Teksti mësimor përmban një sasi të baraspeshuar të ilustrimeve të meshkujve dhe femrave dhe i paraqet ata në një formë jo-stereotipike.

Teksti mësimor përbëhet nga foto të njerëzve me të kaluara të ndryshme dhe foto të të gjitha grupeve të shoqërisë (njerëzit e hendikepuar, migruesit, pakicat, personat LGBT, njerëzit e ri/të vjetër, etj.) dhe i paraqet ata në mënyrë jo-stereotipike dhe të respektueshme.

Ilustrimet nuk janë në kundërshtim me mesazhin e tekstit.

Ilustrimet nuk përforcojnë stereotipet dhe paragjykimet.

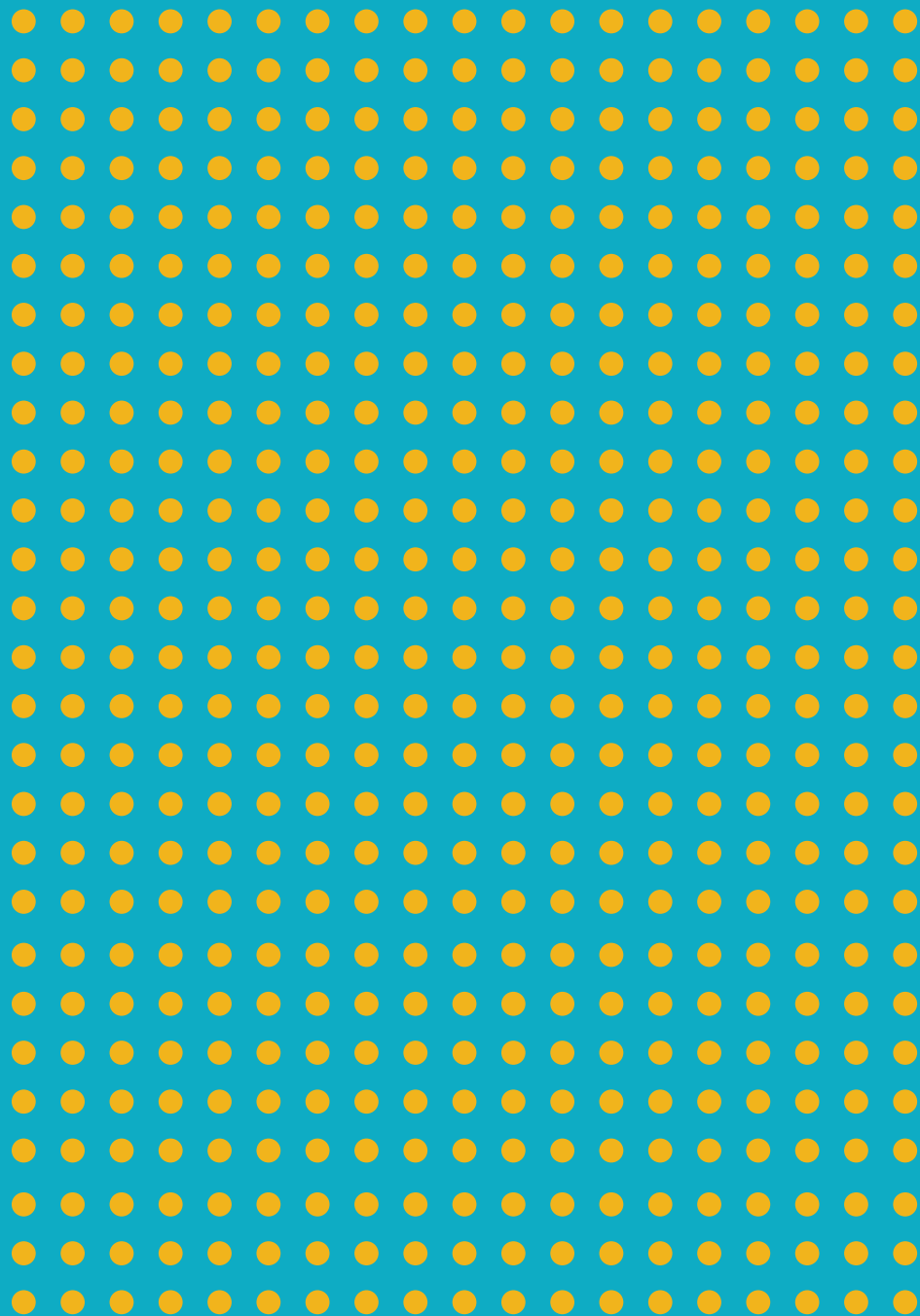
Instrukcionet pedagogjike të tekstit mësimor i referohen ilustrimeve dhe ftojnë studentët të reflektojnë për mesazhet e përçuara.

normallydifferent

EU Twinning Project Against Homophobia
and Transphobia in Kosovo

normallydifferent.com

**SMERNICE KAKO DA SE PREPOZNA DISKRIMINACIJA
U UDŽBENICIMA, POSEBNO NA OSNOVU RODA I
SEKSUALNE ORIJENTACIJE.**

SADRŽAJ

1. KONTEKST

2. OBJEKTIV / CILJNA GRUPA

3. KAKO DA SE KORISTI OVA KNJIŽICA

4. SADRŽAJ / ANALIZIRANE DIMENZIJE

4.1 Dimenzija: Protiv-diskriminacija / diversitet

4.2 Dimenzija: Rod

4.3 Dimenzija: Seksualna orijentacija

4.4 Didaktični i metodološki pristupi

5. ILUSTRACIJE

1. KONTEKST

Udžbenici ne pruže samo nepristrasno i objektivno znanje u neku disciplinu, oni i formiraju novo znanje, rasuđuju o znanju i mogu da podstiču diskusiju o društvenim promenama. Udžbenici koriste određene pojmove i ocenjuju, putem diskutovanja nalaza i značajnih društvenih pitanja na manje ili više kontraversan način, da li je neki određeni sadržaj koristan da bude deo celokupnog zajedničkog znanja. Udžbenici takođe imaju velik uticaj kada prećute neke određene činjenice i kada prećute tekuće društvene diskusije. Na ovaj način, udžbenici igraju veliku ulogu u formiranju društva, krajnje su politički i imaju velik potencial u omogućavanju društvenih promena.

Ova knjižica je sastavljena u okviru EU tvinig projekta normallydifferent „Borba protiv homofobije i transfobije na Kosovu“ kao jedna od mnogo drugih raznih aktivnosti projekta za podizanje svesti i izgradnji kapaciteta u oblast prosvete. Uzimajući u obzir ograničene resurse alocirane za ovu aktivnost, ova knjižica ne pruža ocenjivanje ili razmatranje udžbenika, niti pruža pregled značajnih aspekta sastavljanja i ocenjivanja udžbenika, nego se usredsređuje na glavne teme projekata.

Smernice sadržane u ovoj knjižici su u saglasnosti sa ciljem člana 3.2. zakona br. 02/L-67, datuma 29 Juni 2006, o izdavanju školskih udžbenika, nastavnih sredstava, školskoj lektiri i pedagoškoj dokumentaciji, koji glasi:

“Ne dozvoljavaju se školski udžbenici, nastavna sredstva, školska lektira i pedagoška dokumentacija koje vrše propagandu protiv Kosova, koje ugrožavaju ljudska prava i ravnopravnost polova i podstiču političku, nacionalnu i versku mržnju.”

Zainteresovani čitaoc koji želi više informacija o opštim standardima udžbenika, može pogledati rezultate zajedničkog projekta universiteta Ciriha o obrazovanju nastavnika i kosovskog odbora za prosvetu. Ovaj projekat je proizveo brošuru o „Standardima kvaliteta za udžbenike na Republiku Kosova“, koji sadrži opšte i zasebne (za određene nastave) standarde o procenivanju i ocenjivanju udžbenika koji se koriste za osnovno i srednje obrazovanje. Unapred navedene smernice mogu se smatrati kao smernice koje dopunjuju i produbljavaju standard 10 (u vezi nekih aspekta obrazovanja, zrelost/autonomiji, obrazovanje za demokratiju i mir) i standard 11 (u vezi sa rodom) ove kompilacije.

2. OBJEKTIV / CILJNA GRUPA

Ova knjižica teži služiti kao praktično sredstvo za sve aktere koji učestvuju na sastavljanje i odobravanje udžbenika. Knjižica pomaže aktere da sistemazuju svoj rad i izbegnu stereotipe roda i druge, da neguju (kulturnu) raznovrsnost i izbegavaju implicitnu i eksplicitnu diskriminaciju određenih društvenih grupa, posebno na osnovu roda i seksualne orijentacije.

Kontrolne liste i preporuke mogu služiti kao smernice:

- prilikom sastavljanja novog obrazovnog materiala;
- mogu pomoći prilikom ocenjivanja udžbenika koji su pod razmatranjem; i
- mogu služiti kao osnova za upoređenje udžbenika.

Kontrolne liste su veoma praktične i njihova intencija nije da proizvedu samo objektivne rezultate, nego i da sensibilizuju i strukturišu proces sastavljanja, razmatranja ili ocenjivanja udžbenika.

Ova knjižica pomaže osobe odgovorne za odobravanje školskih udžbenika, naime, sensibilizuje ih o značajnosti udžbenika koji su osetljivi po pitanju roda, i podržava ih u pružanju pozitivne slike raznovrsnosti i da prevaziđu društvene tenzije.

Knjižica može da bude od koristi autorima školskih udžbenika koji žele da doprinesu podizanju svesti u oblast roda, seksualne orijentacije i protiv diskriminacije, i koji žele da budu u potpunu saglasnost sa važećim zahtevima.

Knjižica je takođe namenjena da pomaže nastavnike da izaberu adekvatni nastavni material. Može da se koristi za podsticanje đaka i studenata da se souče sa temama protiv diskriminacije na razne medije i posebno na nastavni material.

Ove smernice i preporuke ciljaju sledeće grupe:

- Autore školskih udžbenika;
- Izdavačke kuće;
- Javne vlasti na sektoru prosvete;
- Privatne institucije koje izdavaju sopstveni nastavni material;
- Nastavnike i vaspitače;
- Đake i studente.

3. KAKO DA SE KORISTI OVA KNJIŽICA

Svako poglavlje počinje kraćim uvodom koji opisuje analiziranu dimenziju sa jedne skroz praktične tačke gledišta, ne sa akademskog stanovišta, sa posebnim osvrtom na obrazovne potrebe. Dole ćete naći nekoliko izjava koje će vam pomoći da ocenite nastavni material. Nismo izabrali pitanja nego smo se odlučili za jednostavne izjave koje će pomoći osnaživanju pozitivnog pristupa.

- Ako mislite da je pojedina izjava validna za udžbenik u pitanju, istu označite zelenom bojom.
- Ako mislite da je pojedina izjava delimično adresirana i pristup se može poboljšati, istu označite žutom bojom.
- Ako mislite da se pojedina izjava izričito kosi sa materialom u pitanju, istu označite crvenom bojom.

Imajte na umu da na celom svetu verovatno ne postoji udžbenik gde biste, prilikom ocenjivanja, postigli samo zelenu boju tako da frustraciji nema mesta. Cilj ove ocene nije dobijanje što je više moguće više zelenih boja, nego identifikovanje dobrih praksi, oblasti za moguća poboljšanja i iniciranje procesa reflektovanja. U ovom smislu to treba da se smatra više kao sredstvo za sensibilizaciju i izgradnje kapaciteta nego kao sredstvo za ocenjivanje.

4. SADRŽAJ / ANALIZIRANE DIMENZIJE

Ovo poglavlje je odvojeno u pet sekcija. Svaka sekcija pruža razne impulse o tome kako se udžbenici mogu analizirati sa svoje specijalne perspektive. Ne svi pokazatelji važe za sve knjige i sve predmete. Neki pokazatelji važiće više za udžbenike istorije dok će drugi više važiti za udžbenike biologije. Pokazatelji nisu namerno odvojeni prema predmetima, jer će se većina njih u svakom slučaju smatrati pogodnim za sve udžbenike - pet tema mogu se smatrati kao pitanja od šireg interesa.

- Protiv-diskriminacija/Diversitet;
- Rod;
- Seksualni identitet;
- Didaktični i metodološki pristupi;
- Ilustracije.

4.1 Dimenzija: Protiv-diskriminacija / diversitet

Obrazovanje protiv-diskriminacije može se videti kao bitan deo obrazovanja za demokratsko građanstvo i za ljudska prava, ali je takođe bitno za celi nastavni program, i time značajno i za sve nastavnike i sve predmete. Deo je obrazovanja za vrednosti i za procese društvenog učenja. Udžbenici moraju biti u saglasnosti sa međunarodnim i narodnim standardima protiv-diskriminacije i moraju negovati shvaćanje diskriminacije.

U pogledu sadržaja, ilustracija i didaktičkih i metodoloških pristupa, udžbenici treba da:

- neguju shvaćanje protiv-diskriminacije i objašnjavaju mehanizme diskriminacije;
- pokazuju vrednost diversiteta;
- obelodane neravnopravnosti i diskriminacije, kao i njihove izvore;
- ojačaju zastupljenost raznih društvenih grupa koji podržavaju duh ravnopravnosti i saradnje;
- pruže pozitivne mogućnosti za identifikiranje svih društvenih grupa;
- navedu prošle i sadašnje uspehe svih društvenih grupa;
- neguju otvorenu diskusiju o društvenim pokretima koji se odupiraju ravnopravnosti.

TEMATIČNA OBLAST: ZAKONODAVNI OKVIR

 Crveno = Neispunjeno

 Žuto = Delimično ispunjeno

 Zeleno = Ispunjeno

   Udžbenik naglašava pristup baziran na prava i zauzima jasnu poziciju protiv diskriminacije.

   Udžbenik se referiše nacionalnim i međunarodnim standardima protiv diskriminacije.

TEMATIČNA OBLAST: ISTORIJAT / DRUŠTVO

   Udžbenik prikazuje istorijsku borbu raznih društvenih grupa za svoja prava - na nacionalnoj i međunarodnoj osnovi.

   Udžbenik opisuje i objašnjava istorijat raznih oblika diskriminacije.

   Udžbenik ne prikazuje određene društvene grupe kao „problematične“, i ne „problematizuje“ određene karakteristike / identitet-formirajuća svojstva sistematično.

Diversitet je prikazan kao pozitivna vrednost.

Predstavljene su razne društvene grupe.

TEMATIČNA OBLAST: ZASTUPLJENOST RAZNIH DRUŠTVENIH GRUPA

Mladi i stari ljudi su prikazani na pozitivan način. Interesi raznih starosnih grupa su objašnjeni i diskutovani. Udžbenik ojačava među-generacijsko učenje i shvaćanje.

Nacionalne i Evropske manjine imaju svoje mesto i njihov udeo na nacionalnoj i međunarodnoj istoriji je opisan na neutralan način (konflikti, dostignuća, borba za njihova prava).

Ljudi sa ograničenim sposobnostima su prikazani kao aktivni i vredni članovi društva, sa ravnopravnim pravima.

Udžbenik ne prikazuje obojene ljude na stereotipičan način (n.p. na slaba plaćena radna mesta) nego kao aktivne i vredne članove društva, sa ravnopravnim pravima.

Udžbenik elaboriše društvene realnosti i prikazuje širi spektar raznih oblika porodica (mešovite parove, raznovrsne porodice, homoseksualna partnerstva, samohrane roditelje, porodice sa jedno ili više dece, šire porodice, itd.).

Udžbenik prikazuje razna ubeđenja u društvu (različite oblike verske tradicije, nevernike, itd.).

Udžbenik ojačava među-kulturno učenje i shvaćanje.

Diskriminacija vezana za rod.

Vidi poglavlje 4.2

Diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije.

Vidi poglavlje 4.3

4.2 Dimenzija: Rod

Obrazovanje za ravnopravnost između žene i muškaraca je veoma značajna tema koja se prostire na celi nastavni program. Svaki nastavni material treba implicitno i eksplicitno da adresira to.

U pogledu sadržaja, ilustracija, kao i didaktičkih i metodoloških pristupa, udžbenici treba da:

- ojačaju zastupljenost roda, pogodno za ravnopravnost i partnerstvo;
- obelodane neravnopravnosti i diskriminacije, kao i njihove izvore;
- pruže pozitivne mogućnosti za identificiranje sa izmenjenim ulogama u drušvo – za devojčice i za dečake;
- navedu prošle i sadašnje uspehe žena;
- neguju otvorenu diskusiju o društvenim pokretima koji se odupiraju ravnopravnosti između žena i muškaraca.

TEMATIČNA OBLAST: ISTORIJAT / ZAKONSKI OKVIR

-    Udžbenik se bavi istorijskom borbom žena za njihova prava - na nacionalnoj i međunarodnoj osnovi.
-    Udžbenik naglašava pristup baziran na prava kada priča o ravnopravnosti između muškaraca i žena.
-    Udžbenik ne morališe i poziva na poštovanje (samo), nego se referiše zakonskim odredbama.

TEMATIČNA OBLAST: NAČINI PONAŠANJA, NAČINI ŽIVLJENJA

-    Udžbenik prikazuje muškarce i žene / dečake i devojčice kako se bave raznovrsnim, ne samo stereotipičnim aktivnostima.
-    Udžbenik prikazuje muškarce i žene / dečake i devojčice sa raznovrsnim, ne samo sa stereotipičnim karakteristikama, osećanjima i ponašanjima.
-    Udžbenik prikazuje muškarce i žene jednako odgovorne za blagostanje dečaka i devojčica na jednakoj meri.

Muškarci /žene i dečaci/devojčice su prikazani kao jednako aktivni i pasivni u svakidašnjim životu i u njihovo slobodno vreme.

Dečaci i devojčice imaju interesantne i raznovrsne hobije i sportska zainteresovanja.

Ne-stereotipično ponašanje je pokazano kao neutralno ili pozitivno.

Udžbenik prikazuje savremene načina življenja.

Udžbenik prikazuje stvarne oblike života i domaćih okolnosti, n.p. prikazuje porodice sa ocem i majkom, samohrane roditelje, šire porodice, žene i muškarce kako žive u dom za stare ili u institut za hendikepirane ljude.

Udžbenik prikazuje ove različite načine života kao normalne ili pozitivne.

Muškarci i žene, devojčice i dečaci su prikazani na različite društvene, kulturne i verske prilike – ovi razni konteksti su prikazani kao neutralni, pozitivni i bez omaložavanja ili preuveličavanja jednog ili drugog.

Udžbenik ojačava značajnost zajedničke odgovornosti u seksualnu vezu (n.p. porodično planiranje, kontracepcija).

Seksualno ponašanje se ne stereotipizuje (n.p. muškarci aktivni a žene pasivne).

Udžbenik sadrži jasnu izjavu za ne-nasilje i za saradnju uz partnerstvo.

TEMATIČNA OBLAST: RADNO MESTO

Udžbenik prikazuje muškarce i žene kao radne ljude.

Udžbenik ne prikazuje muškarce i žene ekskluzivno na klasična stereotipična radna mesta , n.p. žene kao učiteljice na obdaništa a muškarce na tehničke poslove.

Đaci i studenti mogu naći razne uzore za njihove buduće radne mogućnosti.

Udžbenik podstiče (samo)reflektovanje studenata u pogledu netipičnih stručnih/ profesionalnih razvijanja.

Udžbenik jednako prikazuje muškarce i žene na vodećim radnim pozicijama i na razne pozicije u hierarkiji.

Udžbenik adresira različite procene poslova (u smislu plate i prestiža) sa perspektive roda.

Rodna segregacija tržišta rada je adresirana.

Izazovi tržišta rada vezani za rod su adresirani (mogućnosti za karijeru, razlike plata na osnovu roda, kompatibilnost posla i porodice, honorarni poslovi, itd.).

I muškarci i žene rade porodične poslove.

Muškarci i žene su prikazani kao jednako zainteresovani i odgovorni za upravljanje domaćinstva i za obrazovanje njihove dece.

Oba, i muškarci i žene, su prikazani na privatnim kao i na porodičnim i poslovnim situacijama

Upravljanje sa porodicom je prikazno jednako bitno kao i plaćena profesija.

TEMATIČNA OBLAST: DRUŠTVO

Udžbenik adresuje učestvovanje devojčica i žena na javnom životu i javnom prostoru (n.p. građanske grupe, političke partije, predstavnice roditelja na školama, predstavnice odeljenja).

Udžbenik adresira razne oblike nasilja, razmatra alternative, protiv-strategije, rešenje konflikata.

Udžbenik opisuje i objašnjava historijat diskriminacije na osnovu roda.

Udžbenik pokazuje da u jednu multi-kulturno društvo muškarci i žene/dečaci i devojčice žive u razne uslove života.

4.3 Dimenzija: Seksualna orijentacija

Školski udžbenici moraju biti u saglasnosti sa međunarodnim zakonskim okvirom o protiv-diskriminaciji i seksualnoj orijentaciji. Udžbenici treba da objektivno opisuju prava i trenutnu situaciju LGBT osoba. Ima mnogo malo naučnog istraživanja o zastupljenosti LGBT osoba na školskim udžbenicima nego što ima n.p. na oblast roda. Može se prepostaviti da LGBT osobe uglavnom nisu spominjani na tekst ili nisu prikazivani na slike udžbenika (ili su čak omaložovani). Sve je više bitno da se razvija osetljivost prema činjenici o načinu na koji školski udžbenici – implicitno ili eksplicitno – diskriminišu LGBT osobe i kako mogu udžbenici da neguju jednu iskrenu diskusiju (bazirano na prava) za ovo pitanje.

U pogledu sadržaja, ilustracija, kao i didaktičkih i metodoloških pristupa, udžbenici treba da:

- objektivno informišu o seksualnoj orijentaciji;
- informišu o prava LGBT osoba i njihovu dugogodišnju borbu za njihova prava;
- tretiraju aktuelne kontraverzne diskusije i podstiču (samo) reflektovanje studenata;
- prikazuju LGBT osobe na svakidašnje situacije;
- ne svode LGBT osobe samo na njihov seksualni identitet;
- podstiču miroljubiv zajednički život sa uzajamnim poštovanjem.

TEMATIČNA OBLAST: ISTORIJAT / ZAKONODAVNI OKVIR

- ● ● Udžbenik tretira istorijsku borbu LGBT osoba za njihova prava, na nacionalnoj i međunarodnoj osnovi.
- ● ● Udžbenik naglašava jedan pristup koji se bazira na prava kada priča o pravima LGBT osoba.
- ● ● Udžbenik ne morališe i poziva na poštovanje(samo), nego se referiše zakonskim odredbama i dugogodišnjoj borbi za ova prava.

TEMATIČNA OBLAST: NAČINI PONAŠANJA, NAČINI ŽIVLJENJA

- ● ● Udžbenik ističe da se svi oblici seksualnog identiteta treba poštovati. Udžbenik ne diskriminiše direktno određene oblike partnerstva, n.p. homoseksualno partnerstvo.
- ● ● Udžbenik objektivno informiše o seksualnom identitetom.
- ● ● Seksualno ponašanje se ne stereotipizuje.
- ● ● Udžbenik objašnjava heteroseksualnost, homoseksualnost, biseksualnost i transeksualnost i ne ističe da je heteroseksualnost normativni koncept.

Udžbenik se ne ograničava na binarni sistem roda (muško/žensko) i sadrži i slike n.p. ljudi koji se na prvi pogled ne mogu da se 'klasifikuju' kao muško ili kao žensko.

Udžbenik objašnjava da su LGBT osobe često diskriminisane i podstiče diskusiju.

Udžbenik ne svodi seksualnost na biološku funkciju reprodukcije, nego sadrži i društvene-kulturne aspekte.

Udžbenik sadrži jasnu izjavu za ne-nasilje i za saradnju uz partnerstva.

Udžbenik sadrži pozitivne primere homoseksualnog, transeksualnog iili biseksualnog koncepta života.

Udžbenik ne svodi LGBT osobe na njihov seksualni identitet, nego ih prikazuje na situacije svakodnevnog života.

4.4 Didaktični i metodološki pristupi

Obrazovanje bazirano na vrednosti i obrazovanje za demokratsko građanstvo, kao i obrazovanje za ljudska prava, je bitno pitanje koja se prostire na celi nastavni program. Svi opšti standardi kvaliteta (n.p. dob, pogodnost) ne važe za ove pedagoške pristupe, i potrebni su dodatni posebni didaktički i metodološki pristupi.

Kao što je navedeno u deklaraciji Ujedinjenih nacija za obrazovanje i obuka za ljudska prava, obrazovanje i obuka za ljudska prava sadrži:

(a) Obrazovanje o ljudskim pravima, koja uključuje pružanje znanja i shvaćanja o normama i načelima ljudskih prava, vrednosti koje podržavaju ljudska prava i mehanizme za njihovu zaštitu;

(b) Obrazovanje putem ljudskih prava, koja uključuje učenje i nastavu na načinu koji poštuje prava nastavnika i učenika;

(c) Obrazovanje za ljudska prava, koja uključuje i osnaživanje ljudi u uživanju svojih prava i podržava prava drugih.

Povelja Saveta Evrope o obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava kaže:

Esencijalni elemenat obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava je promocija socijalne kohezije i interkulturalnog dijaloga, kao i vrednovanje diversiteta i ravnopravnosti, uključujući ravnopravnost rodova. Shodno tome, od ogromne je važnosti da se razvija znanje, lične i društvene sposobnosti i shvaćanje koje umanjuje konflikt, koje povećuje priznanje i shvaćanje razlika između verskih i etničkih grupa, koje izgrađuje uzajamno poštovanje za ljudsko dostojanstvo i zajedničke vrednosti, i koja ohrabruje dialog i promoviše ne-nasilje u rešavanje problema i spora.

Iako „Beutelsbach konsensus” sa svoja tri principa datira 1977 god., još uvek pruža dobre smernice kako se kontraverzna i teška pitanja mogu tretirati na učionicu. Princip broj dva je od posebne značajnosti:

Predmeti koji su kontraverzni na intelektualnim i političkim poslovima moraju se podučiti kao kontraverzna na predavanju.

- Crveno = Neispunjeno
- Žuto = Delimično ispunjeno
- Zeleno = Ispunjeno

- ● ● Udžbenik pruža dobru ravnotežu ciljeva koji se tiču znanja, sposobnosti i stavova (učenje o ljudskim pravima, za ljudska prava i putem ljudskih prava).
- ● ● Udžbenik pruža participatorno i aktivne metode koji podstiču diskusiju i ohrabruju (samo)reflektovanje studenata.

Povelja Saveta Evrope o obrazovanju za demokratsko građanstvo i za ljudska prava. Preporuka CM/Rec(2010)7 usvojena od Odbora Ministra Saveta Evrope 11 maja 2010, i objašnjavajući memorandum, str.9.
http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/Source/Charter/Charter_brochure_EN.pdf

Beutelsbach Consensus. Prevedeno od: Das Konsensproblem in der Politischen Bildung ed. by S. Schiele and H. Schneider, Štuttgart 1977 (Prevedeno od R. L. Cope). <http://www.lpb-bw.de/beutelsbacher-konsens.html>

Talodđe vidi: Falk Pingel: UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision, 2nd revised and updated ed., Paris/Braunschweig 2010. Priručnik u nekoliko navrata obrađuje pitanje tretiranja kontraverznih pitanja u školi, n.p. str. 49.

Udžbenik aktivno doprinosi među-kulturnom učenju pružanjem adekvatnih metoda.

Udžbenik aktivno doprinosi među-generacijskom učenju izborom adekvatnih metoda.

Udžbenik je pluralističan, izbegava jednostrana mišljenja i pruža metode i didaktične pristupe koji dozvoljavaju diskusiju raznih stanovištva.

Udžbenik pruža didaktične pristupe za adresiranje kontraverznih pitanja.

Udžbenik doprinosi ličnom i društvenom razvoju, kao i razvoju komunikativnih sposobnosti studenta.

5. ILUSTRACIJE

Analiza parametara, spomenuta na poglavlje 4, može i treba da se koristi za analiziranje kako teksta tako i slika. Cilj nekoliko drugih dodatnih parametara na ovom poglavlju je da se shvati značajnost koju slike na udžbenicima imaju, kao i da se pruže daljnji impulsi.

Odluka da se na udžbeniku postavi jedna određena slika podrazumeva i odluku da se jedan broj drugih slika ne postavi. Ovo kaže mnogo o percepciji sveta koji udžbenik kani stvoriti, i o tome šta ustvari udžbenik želi pokazati čitaocu a šta ne, i o načinu na koji želi da predstavi i diskutuje aktuelna društvena razvijanja i da stvori određenu percepciju stvarnosti.

Slike na udžbenicima se koriste na razne načine:

- *Slike uglavnom ilustrišu tekst i ne stave se odvojeno. Slike ne pruže studentu nove informacije nego pokušavaju da podrže učenje duplirajući sadržaj i prikazujući ga na novom obliku.*
- *Slike su ponekad protivrečne sa tekstom. Ako se desi nenamerno to nam pruža vredne informacije o društvenim normama.*
- *Slike mogu izričito protivrečiti tekst i time služe kao polazna tačka za diskusiju.*
- *Slike mogu sadržati skrivene poruke koje ojačaju stereotipe i predrasude, ali mogu i pružiti pozitivne impulse i mogu negovati saradnju i shvaćanje.*

- *Većina školskih udžbenika se ne referišu slikama u pedagoškim instruckijama koje daju, iako slike mogu biti veoma vredno sredstvo u procecu učenja. UNESCO vodič o istraživanju i razmatranja udžbenika navodi neke primere za vežbe na učionici o udžbenicima, n.p.:*

Otvoriti diskusiju o imažima, pristrastnošću i stereotipe za sopstvenu grupu i za druge ljude. Fokus treba da je na „skrivenne poruke“. Portretiziranje drugih podrazumeva da to pokazuje kako vi perceptujete sebe

UNESCO vodič o istraživanje i razmatranje udžbenika naglašava bitnost analize ilustracije udžbenika.

Slike su kao krilatice; one mogu služiti kao ključ koji pamćenju daju pristup poglavlji. Zato, funkcija ilustracija je jedna bitna tema:

- *Da li slike pruže jednu dodatnu perspektivu?*
- *Da li slike menjaju ugao pristupa?*
- *Da li slike dopunjavaju tekst?*

Ilustracije često utiču na osećanja posmatrača i podstiču ih da ispoljavaju svoja osećanja, reakcija koju čitanje samo po sebi možda ne može da proizvede. Slike mogu pomoći slobodi izražavanju iako verovatno na manje kontrolisan način, pogotovo kada su osetljiva pitanja posredi i kada su osećanja u pitanju. Iz ovoga proizlazi da će slike verovatno negovati duboke ukorenjene predrasude; one pomažu studentima da stvoru jednu mentalnu sliku i istrajnije su od pisanog teksta. Na primer, ako se tekst zalaže za prava žena i za ravnopravnost polova ali ilustracije pokazuju samo muškarace, onda verovatno tekst neće imati nikakvog efekta. Isto važi i za manjinske grupe, koje su često zapostavljene na slike ili su prikazani na manje povoljnije svetlo.

- Crveno = Neispunjeno
- Žuto = Delimično ispunjeno
- Zeleno = Ispunjeno

Udžbenik sadrži uravnoteženu količinu ilustracije muškaraca i žena i ne prikazuje ih na stereotipičnom načinu.

Udžbenik sadrži slike osoba sa različitim prošlostima i slike svih društvenih grupa (hendikepiranih, emigranta, manjina, LGBT osoba, mladih/starih, itd.) i prikazuje ih sa poštovanjem na ne-stereotipičan način.

Ilustracije nisu u protivrečnosti sa porukom teksta.

Ilustracije ne ojačavaju stereotipe i predrasude.

Pedagoška uputstva udžbenika referišu se ilustracijama i pozivaju studente da misle o prenetim porukama.

normallydifferent

EU Twinning Project Against Homophobia and Transphobia in Kosovo

This publication has been produced in the course of the European Union Twinning Project Fight Against Homophobia and Transphobia in Kosovo.

Title:
Guidelines on how to identify discrimination with a special focus on gender and sexual orientation in textbooks.

Printed in Prishtina,
Kosovo

Author:
Patricia Hladschik

Design:
Berin Hasi, Cileanc

normallydifferent.com

November 2015 Prishtina,
Kosovo

